

Nyílt, közös, művelt

Néhány gondolat az angol nyelvű terminológia magyarításáról

Kezdjük a végén. Bánhegyi Zsolt a TMT ez évi 3. számában felvetette, hogy az *open access* terminus magyarítása helyesen nem *szabad*, hanem *nyílt hozzáférés*.¹ Messzemenően egyet kell értenünk következő kijelentésével: „a magyar szakkifejezéseknek már *in statu nascendi* tükrözniük kell a mögöttes tartalmi eltéréseket és nüanszokat, mivel a szabatosság hiánya, a laza szóhasználat a jelentésbeli különbségeket összeagyválja, és a továbbiakban tényleges károkat okoz”.²

Igen, számos olyan szakkifejezés van a magyar könyvtártudományban, amely a 20. század végén, a 21. század elején létrejött fogalom angol nyelvű elnevezése nyomán most van születőben, alakulóban. Az *open access* magyarítása göröngyös úton járt, amiben nem különbözik számos más szakkifejezéstől. A MANCI adatbázisban végzett keresés azt mutatja, hogy a nyílt hozzáférés hat, a szabad hozzáférés kifejezés egy előfordulását találjuk.

A Budapest Open Access Initiative (<http://www.soros.org/openaccess/>) felhívásának magyar fordítása (Hegyközi Ilona munkája) a TMT-ben viszont a következő címet kapta: „Budapesti felhívás a szabad hozzáférés érdekében”.³

Az IFLA állásfoglalásának fordítása – ezúttal a Könyvtári Figyelőben – megint csak a *szabad* hozzáférésről szól. A fordító Balogh Anna.⁴

Kialakulatlanak tűnik tehát a terminológia. Mit tegyünk? Kétségtelen, hogy idehaza nem követhetjük az angol terminusok változatlanul hagyásának gyakorlatát, amelyre találunk külföldi példát. Németországban fontos cikk jelent meg a témában, amelyben fordítás nélkül, az eredeti *open access* terminust használják.⁵ Igaz, azért idehaza is találunk erre példát egy Sz. Nagy Lajos készítette referátumban.⁶ E sorok írója egyaránt használta a nyílt és a szabad hozzáférés kifejezést.⁷

Nem kapunk ettől jelentősen eltérő képet akkor sem, ha a TMT híryanagát vizsgáljuk. Roboz Péter a nyílt hozzáférésre szavazott, Jáki Évánál 1:1 a mérkőzés állása, Zubreczki Dávidnál 7:1 a szabad hozzáférés javára. Vajon a híreket összeállító szakemberekben, netán a szerkesztőkben van a hiba? Aligha. Inkább arról van szó, hogy a szakmai nyelvhasználat nem állapodott még meg. Pontosabban, talán mostanra látszik megállapodni. Nincs ugyan statisztikai relevanciája az alábbi megfigyeléseknek, mégis észre kell vennünk, hogy 2006-ban két referátum is nyílt hozzáférésről beszél a TMT-ben. Az egyik Dancs Szabolcs,⁸ a másik Somogyi Tamás⁹ munkája. A Könyvtári Figyelő 2006. évi első számában Murányi Lajos két referátuma ugyancsak a nyílt hozzáférés „győzelmét” hozza.

Ha ez a trend folytatódik, ha a szakma, a szerzők és a szerkesztők – különösebb formalitások nélkül – „hallgatólagosan” megegyeznek, kialakulhat az egységes terminológia. Ehhez a Bánhegyi Zsolt által megemlített SZABADBIBL bibliográfia szerkesztői (Tóth Erika és jómagam) azzal kívánnak hozzájárulni, hogy a legújabb (az 1.2 verziót követő) 2. „kiadásnak” már „A tudományos publikációkhoz való nyílt hozzáférés magyarországi irodalmának bibliográfiája” címet adjuk a <http://www.ifk.szie.hu/IKT/szabadbibl/szabadbibl.htm> címen.

Érdemes egy kicsit a terminológia elméletébe is betekintenünk.

A terminus fogalmát általában az állandó paraméterek alapján határozzák meg. A terminus tehát nem más, mint egy olyan szó (szókapcsolat), amelynek meghatározott, pontosan definiált fogalmi struktúrája van. A terminus elvileg egyértelmű, emocionális töltés nélküli egység, amely rendszeralkotó képességgel bír.¹⁰ A terminusok alkotják a szakszókincset, amelyet az adekvátság, az aktualitás és a produktivitás jellemez.¹¹ Hogy megfelelünk-e ezeknek az elveknek, egyrészt alaposabb

vizsgálatot igényel, másrészt az idő előrehaladtával egyre egyértelműbb lesz. Tulajdonképpen kár, hogy Bánhegyi Zsolt az, aki a nyílt hozzáféréssel kapcsolatos terminológiai gondot felveti. Csak azért kár – tegyük hozzá gyorsan –, mert az ő elkötelezettsége az ügy iránt kétségtelen, hiszen tőle származik a nyílt hozzáférésről idehaza megjelent kevés számú cikk (nem referátum) közül az első.¹² A nyílt hozzáférés ügyének jót tenne ugyanis, ha a „beavatottakon” kívül a magyar könyvtárosok szélesebb köre érdeklődne iránta, és indított volna vitát, vagy kapcsolódott volna be a vitába.

Visszatérve a terminológia kérdéseire: azt gondolhatnánk, hogy a *shared cataloging* kifejezés magyarítása igazi sikertörténet. A MANCI adatbázisban végzett keresésekkel egyértelműen az derül ki, hogy az adatbázis szerkesztői a *közös katalogizálás* kifejezést preferálják, az ilyen témájú cikkeknek a „*közös katalogizálás*” tárgyszót adják, így nem csoda, hogy 174 találatot ad. A TMT-ben búvárkodva persze találunk mást is. *Bakonyi Géza* a magyar *osztott katalogizálási* program (MOKKA) kidolgozásának problémáiról ír.¹³ *Gőz Ágnes* szintén az *osztott katalogizálást* részesíti előnyben.¹⁴ *Bakos Klára* írásában a katalogizálás modelljének megvalósításáról ír, a cikkben azonban előfordul az *osztott katalogizálás* kifejezés is.¹⁵ Csak ismételnünk tudjuk, hogy itt sem a cikkeket író szakemberek ismereteiben vagy a szerkesztőkben van a hiba. Mi sem mutatja ezt jobban, mint az a *Burmeister Erzsébet* – *Varga Klára* szerzőpáros írásában található (teljesen indokolt) terminológiai óvatosság. A TMT-ben megjelent cikk címében *közös katalogizálás* szerepel, a felsejövő szöveg viszont így kezdődik: „A közös (osztott) katalogizálás bevezetése ma nagyon időszerű téma Magyarországon. Németországban nem a közös katalogizálás bevezetése, hanem annak megújítása időszerű sok nagy tartományban...”¹⁶

Az előzőknél még inkább alakulóban lévőnek tekinthetjük a hazai terminológiát az *information literacy* kifejezés kapcsán. Ennek a terminus technicusnak többféle magyar megfelelője is létezik:

- információs írástudás,
- információs kultúra,
- információs műveltség.

Próbáljunk meg segítségül hívni egy értelmező szótárt! A *Webster's New Collegiate Dictionary*¹⁷ a *literacy* főnevet a *literate* melléknévből származtatja. Az utóbbinak két jelentését közli:

- tanult személy;
- az, aki írni és olvasni tud.

Ez, úgy tűnik, kevés támpontot nyújt. Eszünkbe juthat latin eredetű *literátus* szavunk. Ennek mindkét jelentésében megjelenik a művelt, olvasott személy motívuma.¹⁸ Az információs *műveltség* kifejezés térnyerésének nagy lendületet adhat az a szemlekiadvány, amely az *Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum* webszerveréről letölthető, és amely a témakörrel kapcsolatos számos alapvető dokumentum fordítását tartalmazza. Szerkesztője *Csik Tibor*, a nyelvi lektor *Czirák Istvánné*, a szakmai lektor: *Murányi Péter* az *információs műveltség* kifejezést részesíti előnyben ebben a dokumentumgyűjteményben.¹⁹

Jegyzetek

- ¹ BÁNHEGYI Zsolt: Fogalmi és terminológiai zavar: az Open Access NEM „szabad hozzáférés”! = Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 53. köt. 3. sz. 2006. p. 134–135.
- ² Uo.
- ³ Budapesti felhívás a szabad hozzáférés érdekében. = Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 49. köt. 4. sz. 2002. p. 164–167.
- ⁴ Az IFLA állásfoglalása a tudományos szakirodalomhoz, valamint a kutatási dokumentációhoz való szabad hozzáférésről. = Könyvtári Figyelő, 50. köt. 4. sz. 2004. p. 832–834.
- ⁵ FOURNIER, Johannes: Zur Bedeutung von Open Access für das Publikationsverhalten DFG-geförderter Wissenschaftler. Bericht über die Ergebnisse einer Umfrage im Auftrag der Deutschen Forschungsgemeinschaft. = Zeitschrift für Bibliothekswesen und Bibliographie, 52. köt. 5. sz. 2005. p. 235–244.
- ⁶ ROOS, Annikki: Az Open Access folyóiratok lehetőségei Finnországban. = Könyvtári Figyelő, 50. köt. 3. sz. 2004. p. 695.
- ⁷ Például: KOLTAY Tibor: Offenzívában a nyílt hozzáférés? Széljegyzetek egy brit alsóházi jelentés margójára. = Könyvtári Figyelő, 51. köt. 1. sz. 2005. p. 75–80., BJÖRK, Bo-Christer: Nyílt hozzáférés a tudományos publikációkhoz és a változások akadályai. = Könyvtári Figyelő, 50. köt. 4. sz. 2004. p. 841–850., Open access to scientific publications – an analysis of the barriers to change? = Information Research, 9. köt. 2. sz. 2004. <http://InformationR.net/ir/9-2/paper170.html> ([Tömörítette] Koltay Tibor)
- ⁸ A nyílt hozzáférés webliográfiája. = Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 53. köt. 5. sz. 2006. p. 260.
- ⁹ Nyílt hozzáférés a svájci tudomány eredményeihez. = E-tmt, 53. köt. 4. sz. 2006. http://tmt.omikk.bme.hu/show_news.html?id=4390&is_sue_id=471

- ¹⁰ BAŃCZEROWSKI, Janusz: A szaknyelvek és a szaknyelvi szövegek egyes sajátosságairól. = Magyar Nyelvőr, 128. köt. 4. sz. 2004. p. 446–452.
- ¹¹ Uo.
- ¹² BÁNHEGYI Zsolt: Nyílt Hozzáférés Kezdeményezés (Open Access Initiative). Kitekintés és körkép. = Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 50. köt. 6–7 sz. 2003. p. 236–249.
- ¹³ BAKONYI Géza: Információrögzítés és visszakeresés heterogén környezetben. = Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 45. köt. 8–9. sz. 1998. p. 331–343.
- ¹⁴ GŐZ Ágnes: Az Interneten elérhető információforrások katalogizálása. = Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 45. köt. 8–9. sz. 1998. p. 315–330.
- ¹⁵ BAKOS Klára: A közös katalogizálás modelljének megvalósítása a honvédségi felsőoktatási szakkönyvtárban. = Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 45. köt. 10. sz. 1998. p. 379–382.
- ¹⁶ BURMEISTER Erzsébet–VARGA Klára: Közös katalogizálás Németországban. = Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 45. köt. 7. sz. 1998. p. 272–279.
- ¹⁷ Webster's New Collegiate Dictionary Springfield, MA: Merriam, 1980.
- ¹⁸ BAKOS JÓZSEF: Idegen szavak és kifejezések szótára. 19. kiad., Budapest, Akadémiai Kiadó, 1989.
- ¹⁹ CSÍK Tibor (szerk.): Információs műveltség és oktatásügy. Nemzetközi szemle. Budapest: Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum, 2006.
<http://www.opkm.hu/download/ImOk.pdf>

Koltay Tibor

(Szent István Egyetem Jászberényi Főiskolai Kar
informatikai és könyvtartudományi tanszék,
Berzsenyi Dániel Főiskola könyvtár-
és információtudományi tanszék)

HIRDESSZEN A -BEN!

2006 végéig megrendelt hirdetéséhez
ingyenes bemutatkozási lehetőséget (pr cikk) adunk
a lap elektronikus változatában.

A hirdetések ára:

- beszerkesztett (fekete-fehér): **60 000 Ft/oldal + 20% áfa**
- szórólap elhelyezése (25 g-ig): **45 000 Ft/alkalom + 20% áfa**

A kiadvány formátuma: A/4 • Tükörméret: 168 x 225 mm

Felvilágosítás és hirdetésfelvétel:

BME OMIKK Értékesítési és Marketing Csoport

1011 Budapest, Gyorskocsi u. 5–7. • Levélcím: 1255 Bp., Pf. 207

Tel.: 457-5333 • Fax: 457-5334 • E-mail: marketing@info.omikk.bme.hu